

TA'LIM VA TARBIYA JARAYONIDA IJTIMOY-EMOTSIONAL KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

Kdirbaeva Xurliman Mangitbaevna

Innovatsion texnologiyalar universiteti.

Pedagogika va psixologiya kafedrasi dotsenti

Xurliyphd@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada o'qituvchining hissiy kompetentsiyasini uning kasbiy kommunikativ kompetentsiyasining muhim tarkibiy qismi sifatida rivojlantirish muammosi ko'rib chiqiladi. Tadqiqot maqsadi maktab o'qituvchilarida hissiy kompetentsiyaning rivojlanish darajasini baholash va uni rivojlantirish uchun maqbul sharoitlarni aniqlashdir.

Kalit so'zlar: Hissiy kompetentsiya; hissiy intellekt; hamdardlik; o'qituvchining kasbiy malakasi; hissiy kompetentsiyani o'rgatish; hissiy charchash; hissiy kompetentsiyani rivojlantirish uchun resurslar.

Аннотация: В статье исследуется проблема формирования эмоциональной компетентности педагога как обязательной составляющей его профессиональной коммуникативной компетентности. Цель исследования – оценить уровень сформированности эмоциональной компетентности у школьных педагогов и определить оптимальные условия для ее развития.

Ключевые слова: Эмоциональная компетентность; эмоциональный интеллект; эмпатия; профессиональная компетентность педагога; тренинг эмоциональной компетентности; эмоциональное выгорание; ресурсы развития эмоциональной компетентности.

Annotation: The article examines the problem of developing emotional competence of a teacher as an essential component of his professional communicative competence. The purpose of the study is to assess the level of development of emotional competence in school teachers and to determine the optimal conditions for its development.

Key words: Emotional competence; emotional intelligence; empathy; professional competence of a teacher; emotional competence training; emotional burnout; resources for the development of emotional competence.

O'quvchilarda ijtimoiy-emotsional kompetentsiyalarini rivojlantirish ularning muvaffaqiyatli shaxsiy va kasbiy rivojlanishida muhim rol o'ynaydi. Bu nafaqat ularning hissiy muvazanatini yaxshilaydi, balki boshqalar bilan muvaffaqiyatli munosabatda bo'lishiga shuningdek, qarorlar qabul qilishga va maqsadlariga erishishga yordam beradi.

Harqanday faoliyat muayyan vazifalarni hal qilish uchun muhim bo'lgan o'zining maxsus kasbiy qobiliyatlari va malakalarini talab qiladi. O'qituvchi o'quvchilarga akademik bilim berish bilan birga ijtimoiy-hissiy kompetentlikni shakllantirish kommunikativ kompetentsiya, hissiy, aqliy qobiliyatlarni jamoada ifodalashni o'rgatadi.

Ijtimoiy-emotsional kompetentsiya - bu voqelikni tushunish va unga moslashishni, vaziyatga qarab o'z xatti-harakatlarini etarli darajada qurish qobiliyatini ta'minlaydigan shaxsning o'ziga xos xususiyati.

Butun jahon pedagoglar jamoasini tashvishga soladigan ta'lim muhiti xavfsizligi muammolarini bugungi kunda faqat ta'lim muassasasining jismoniy xavfsizligini ta'minlash orqali hal qilib bo'lmaydi deb tushuntiradi. Bu muammolar, birinchi navbatda, o'qituvchi va o'quvchining shaxsiyatida, ularning bir-birini tushunishida, rivojlanish va o'zini-o'zi takomillashtirishga qaratilgan do'stona hamkorlikni tashkil etish qobiliyati yotadi. Tushunmaslik, rad etish, g'azab va bolaning pozitsiyasini olishni istamaslik, ko'pincha maktab amaliyotida salbiy oqibatlar bilan yakunlanadi.

Pedagogik faoliyatning o'ziga xos xususiyatlari o'qituvchining maxsus ish sharoitlarini o'z ichiga oladi, bunda u bolalar, ota-onalar va do'stalar bilan aloqa o'rnatishi o'zining hissiy holatini samarali boshqarishi, empatiya ko'rsatishi, his-tuyg'ularini tushunishi va shu asosda boshqa odamlarning hatti-harakatlarini izohlay olishi kerak.

O'quvchi shaxsining ichki hayoti, birinchi navbatda, hissiyotlar bilan belgilanadi. Shu sababli, o'qituvchi o'quvchining haqiqiy his-tuyg'ularini tan olishni, ularni tushunishni, samimiy hamdard bo'lishni, o'quvchilar bilan hissiy jihatdan to'g'ri munosabatda bo'lishni, ularning kuchli va zaif tomonlarini qabul qilishni o'rganishi muhimdir. O'qituvchining kasbiy funktsiyalarini muvaffaqiyatli bajarishi bevosita uning his-tuyg'ularini nazorat qilish, ularni tushunish, talabalar va hamkasblarning hissiy holatini baholash va unga adekvat javob berish qobiliyatiga bog'liq.

Dehli shahridagi o'qituvchilarning hissiy intellektini o'rganayotgan Nidhi Agarval va boshqa bir qator pedagoglar (N. Agarwal, R. Gupta, G. Chandra [10]), o'qituvchi uchun juda zarur bo'lgan ushbu sifatni hatto o'qituvchilik faoliyatiga tayyorgarlik bosqichida ham rivojlantirish maqsadga muvofiq deb hisoblashadi.

I.Serafimovich o'qituvchidan uning kasbiy faoliyatda zarur bo'ladigan ahamiyatli hissiy qobiliyatlarni talab qiladi va ular quyidagilar: O'quvchining hissiy holat va tajribasi, sezgirligi, o'zaro munosabatlarning tanqidiy vaziyatlarida hissiy barqarorlik, o'z tajribasi bilan bo'lishish qobiliyati hisoblanadi [6].

Z.A.Saidov "Emotsional kompetensiya" va "O'qituvchining hissiy madaniyati" tushunchalarining yaqinligini qayd etgan, chunki ularning tuzilishida empatiya, hissiy barqarorlik va hissiy moslashuvchanlikni aniqlaydi [7].

Bundan tashqari, o'qitish faoliyati yuqori hissiy kuchlanish va psixo-emotsional ortiqcha yuk bilan birga keladi. Hissiy o'zini o'zi boshqarish qobiliyatlarining etishmasligi depressiyaga, tushkunlikka va natijada tez kasbiy charchashga olib kelishi mumkin [10].

Shu munosabat bilan o'qituvchi shaxsning hissiy sohasini rivojlantirish va o'qituvchining kasbiy mahoratini oshirish, og'ir stressdan xalos bo'lish, aqliy va jismoniy salomatlikni saqlashga yordam beradigan hissiy kompetentsiyani shakllantirishi zarur hisoblanadi [11].

Bunday holat Bunday holda, o'qituvchining hissiy kompetentsiyasi deganda biz rivojlangan hissiy intellektni, yuqori empatiya va fikrlash qobiliyatini tushunamiz. Hissiy kompetentsiyani takomillashtirish o'qituvchining shaxsiy va kasbiy rivojlanishi uchun ahamiyatli bo'lib xizmat qiladi. Ko'pchilik mahalliy va xorijiy psixologlar hissiy kompetentsiyani hissiy intellekt bilan bir hil deb hisoblashadi va bu tushunchalarni insonning o'z hissiy tajribasini tushunishi o'z hissiy holatini qabul qilish va boshqarish sifatida belgilaydi. Turli darajada bu pozitsiyani

M. N. Anderson, J. D. Mayer 1, D. R. Karuso, P. N. Lopes va C. Mak-Kannlar o'rganadi. [1; 4; 9; 10; 11]. O. M. Isaeva va S. Yu. Savinova tomonidan 1999-2020 yillarda olib borilgan tadqiqotlar natijasida yuqoridagi olimlar o'rtasida hissiy intellekt mavzusiga va ba'zi ijtimoiy yo'naltirilgan bo'lib, kasblar vakillari orasida hissiy kompetentsiyani rivojlantirish masalalariga katta qiziqish bildirgan [4].

P. Salovey va D. J. Mayerler hissiy intellektni atrofda odamlarning his-tuyg'ularini shuningdek, o'z his-tuyg'ularingizni tushunish ularni tartibga solish va muayyan faoliyatni amalga oshirish uchun ishlatish qobiliyati deb ta'riflaydi (P. Salovey, J. D. Mayer [11]).

Ko'p tadqiqotlar natijasiga ko'ra, hissiy intellektning tuzilishi bo'yicha aksioma mavjud emas. Ayrim mualliflar hissiy intellektning asosini hissiyotlarni tushunish jarayonida shaxsning tartibga solish qobiliyati, shaxsning o'zini-o'zi boshqarish va boshqa odamlarni hissiy jihatdan tartibga solish qobiliyati deb hisoblashadi [21; 23]. Hissiy idrok etish qobiliyati va uning asosida xulq-atvorni tartibga solish – hayot davomida rivojlanishi mumkin [2]. Shuningdek, hissiy qobiliyatlarning rivojlanishiga nafaqat atrof-muhit omillari, balki insonning individual xususiyatlari va hissiy intellektning rivojlanishiga genetik moyilligi ham ta'sir qilishini tushunish muhim hisoblanadi. Hozirgi vaqtda neyrottransmitter tizimlarining ba'zi genlari bo'lgan hissiy intellektning genetik belgilari yaratilgan [9]

Ko'pchilik tadqiqotlar hissiy intellekt o'quvchilar muvaffaqiyati o'rtasida sezilarli ijobiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Bundan tashqari, bu munosabatlar hissiy intellektni tushunishga turli yondashuvlardan qat'iy nazar barqaror bo'lib qoladi [20; 24]. O'quvchilarning akademik bilimlarni samarali egallashiga ta'sir qiluvchi omil hissiy intellektning eng muhim tarkibiy qismlari o'zini o'zi boshqarish va o'z-o'zini anglashdir. O'z-o'zini boshqarish qobiliyati yuqori bo'lgan talablar

COVID-19 pandemiyasi davrida ham shaxsan, ham masofaviy ta'limda muvaffaqiyatli hisoblanadi [7]. O'z navbatida, hissiy intellekt ijtimoiy intellektning bir qismi bo'lib, u bilan chambarchas bog'liq bo'lib, odamlar o'rtasidagi muloqotning muvaffaqiyatini belgilaydi.

Hissiy intellekt turli kasblar va har qanday faoliyat darajadagi ishchilar uchun moslashuvchanlik va muvaffaqiyat uchun vositadir [5;11]. M.A.Brackett va boshqalar tomonidan olib borilgan tadqiqot. hissiy intellekt darajasi past bo'lgan odamlar ko'pincha noto'g'ri moslashish, deviant xulq-atvor va boshqalar bilan yomon munosabatlarni namoyon etishini aniqladilar (M. A. Brackett, J. D. Mayer, R. M. Uorner [10]).

P. Salovey va J. D. Mayer [23] ishlarida, shuningdek, P. N. Lopes [19] ishlarida hissiy intellektning rivojlanish darajasi va ijtimoiy munosabatlardan qoniqishning o'zini o'zi baholashi o'rtasidagi bog'liqlik baholanadi.

Yuqori hissiy intellektga ega bo'lgan respondentlar boshqa odamlar bilan do'stona munosabatda bo'lishlari va do'stlari va qarindoshlaridan yordam olishlari haqida ma'lumot berishgan. Hatto respondentlarning shaxsiy sifatleri (farqlari) ham aniqlangan munosabatlarning ishonchliligiga sezilarli ta'sir ko'rsatmaydi [9;11] Bir qator tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, shuningdek, yuqori hissiy intellekt boshqa odamlar bilan yaxshi do'stlik o'rnatish qobiliyati bilan ijobiy bog'liqligini ko'rsatadi. Bunday shaxslar hamkasblar orasida hissiy intellekt darajasi past bo'lgan odamlarga qaraganda ko'proq mashhur bo'lib, ular turli xil ijtimoiy stresslarni yaxshiroq engishadi [11].

I. M. Yusupovning fikricha, emotsional kompetensiya bevosita emotsional intellektdan tashqari refleksiya va empatiyani ham o'z ichiga oladi; u shaxsning hissiy etukligini, uning professional maqsadlarga erishish uchun psixo-emotsional resurslarni faollashtirish qobiliyatini tavsiflaydi [9]. Bu fikrni bir qator mualliflar [3; 11], ular hissiy aql, empatiya va shaxslararo muloqot va kasbiy faoliyatda muvaffaqiyat orasida ijobiy bog'liqlikni topadi. S. M. Shingaev hissiy intellekt darajasi va zamonaviy o'qituvchining professional muvaffaqiyati o'rtasidagi ijobiy bog'liqlikni qayd etadi. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, biz o'qituvchining hissiy kompetentsiyasini o'ziga nisbatan ham, boshqa odamlarga nisbatan ham his-tuyg'ularni tan olishi, tushunish va ularni boshqarish qobiliyati deb tushunamiz.

O'qituvchining hissiy kompetentsiyasi, shuningdek, bolani qabul qilishi va tushunishi, unga hayrihoh bo'lishi, uning hissiy salohiyatini shaxsiy rivojlanishga yo'naltirish qobiliyatini ham anglatadi. Shunday qilib, vositachilik rolini o'ynab, ijtimoiy aloqalarini natijali o'rnatishga yordam berib, hissiy kompetensiya o'qituvchi va o'quvchi, o'qituvchi va ota-ona orasidagi bog'lovchi rolini o'ynaydi va o'qituvchining muvaffaqiyati va kasbiy mahoratini belgilaydi.

Hissiy kompetentsiya tushunchasi va uning tuzilishini ko'rib chiqishning turli xil yondashuvlarini o'rganib chiqib, biz tadqiqotimizda uning faqat ba'zi tarkibiy qismlarini, ya'ni empatiya va hissiy intellektni baholadik.

Tadqiqotning maqsadi pedagogik xodimlarning hissiy kompetentsiyasining rivojlanish darajasini diagnoslash va uni rivojlantirish uchun maqbul sharoitlarni aniqlashdir.

Tadqiqot metodologiyasi

O'qituvchining hissiy intellektini aniqlash uchun biz D.Lyusinning Emin test anketasidan foydalandik. Uning tuzilishida biz, bir tomondan, ichki va shaxslararo hissiy intellektni, ikkinchi tomondan, his-tuyg'ularni tushunish va boshqarish qobiliyatini o'rganishimiz mumkin.

Shunday qilib, hissiy intellektning tuzilishida ikkita "o'lchov" aniqlanadi, yani, hissiy intellektning to'rt komponentinini ko'rsatadi. Ular quyidagilar:

- ✓ Boshqa odamlarning his-tuyg'ularini tushunish;
- ✓ O'z his-tuyg'ularingizni tushunish;
- ✓ Boshqa odamlarning his-tuyg'ularini boshqarish;
- ✓ O'z his-tuyg'ularini boshqarish.

V. V. Boykoning empatik qobiliyat darajasini aniqlash usuli boshqa odamning fikrlari va his-tuyg'ularini tushunish va tushunish qobiliyatini baholashga mo'ljallangan. Ushbu uslub bizga empatiyaning umumiy darajasini, empatiyani aniqlash yo'llarini aniqlashga imkon beradi: 1. ratsional, 2. hissiy, 3. intuitiv, 4. Munosabatlar. Ushbu diagnostik ishlardan so'ng hissiy kompetentsiyasini rivojlantirish uchun trening dasturi ishlab chiqilgan.

Xulosa o'rnida shuni aytishimiz zarur. Ta'lim va tarbiya jarayonida o'qituvchining faoliyatida ham oquvchining faoliyati va hayotida hissiy kompetensiyaning roli katta hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Горбунова И. В. Структура социальной компетентности личности, социально-эмоциональная компетентность личности // Образование личности. – 2021. – № 3–4. – С. 41–46. URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=47864971>
2. Серафимович И. В., Посысоев Н. Н. Эмоциональный интеллект – предиктор профессионализма педагога? // Образовательная политика. – 2020. – № 2. – С. 106–114. DOI: <https://doi.org/10.22394/2078-838X-2020-2-106-114> URL: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=43458932>
3. Саидов З. А., Ярычев Н. У., Локтионова И. А. Эмоциональный интеллект как составляющая коммуникативной компетентности педагога // Мир науки, культуры, образования. – 2021. – № 2. – С. 240–243. DOI: <https://doi.org/10.24412/1991-5497-2021-287-240-243>

URL:

<https://www.elibrary.ru/item.asp?id=45677619>

4. Agarwal N., Gupta R., Chandra G. Emotional Intelligence of Teachers // International Journal of Psychosocial Rehabilitation. – 2020. – Vol. 24 (5). – P. 7363–7365. DOI: <https://doi.org/10.37200/IJPR/V24I5/PR2020771>
5. Bar-On R. The Bar-On model of emotional-social intelligence // Psico-thema. – 2006. – Vol. 18. – P. 13–25. URL: <http://www.redalyc.org/html/727/72709503/>
6. Brackett M. A., Mayer J. D., Warner R. M. Emotional intelligence and its relation to everyday behavior // Personality and Individual Differences. – 2004. – Vol. 36 (6). – P. 1387–1402. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(03\)00236-8](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(03)00236-8)
7. Carminati L. Emotions, Emotion Management and Emotional Intelligence in the Workplace: Healthcare Professionals' Experience in Emotionally-Charged Situations // Frontiers in Sociology. – 2021. – Vol. 4 (6). P. 640384. DOI: <https://doi.org/10.3389/fsoc.2021.640384>
8. Iqbal J., Qureshi N., Ashraf M. A., Rasool S. F., Asghar M. Z. The Effect of Emotional Intelligence and Academic Social Networking Sites on Academic Performance During the COVID-19 Pandemic // Psychology Research and Behavior Management. – 2021. – Vol. 14. – P. 905–920. DOI: <https://doi.org/10.2147/PRBM.S316664>
9. Lopes P. N. Emotional intelligence in organizations: Bridging research and practice // Emotion Review. – 2016. – Vol. 8 (4). – P. 316–321. DOI: <https://doi.org/10.1177/1754073916650496>
10. Oliver T. The Importance of Subordinate Emotional Intelligence Development in the Workplace // International Trade Journal. – 2020. – Vol. 34 (1). – P. 162–172. DOI: <https://doi.org/10.1080/08853908.2019.1651680>
11. Salovey P., Mayer J. D. Emotional intelligence // Imagination, cognition, and personality. – 1990. – Vol. 9. – P. 185–211. DOI: <https://doi.org/10.2190/DUGG-P24E-52WK-6CDG>